

Research Paper

Typology of Various Comparative Methods in Social Researches with Emphasis on Aggregative Analysis in IntraCountry Comparisons

Rahmatullah Memar*¹

¹ Assistant Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Humanity & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, r.memar@umz.ac.ir

[10.22080/ssi.2024.26771.2173](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26771.2173)

Received:

February 19, 2024

Accepted:

July 17, 2024

Available online:

August 31, 2024

Keywords:

comparative methods, intra-country comparisons, inter-country comparisons, structural comparisons, aggregate analysis.

Abstract

Objectives: The present study states what comparative methods are, introduces a criterion for applying the adjective "comparative" to these methods, and explains their advantages over survey research. It also deals with the typology of different types of comparative methods in social research with five distinctive comparison criteria, including comparison framework, comparison cases, subject of comparison, time of comparison, and observation unit. **Method:** The present study introduces one of the research methods in social sciences and follows a methodological work. **Results:** The results of this research introduce one of the very practical and useful comparative methods in macro-level social research, which is aimed at comparing many cases and is variable-oriented rather than case-oriented. Secondly, its unit of analysis is geographical-political units within a national unit. Thirdly, it has an individual viewing unit, and fourthly, it is not conditioned in terms of time as it can be used both for cross-sectional and longitudinal comparisons. This method, which is called intra-country comparison, uses aggregate analysis. In terms of observing and collecting data, it can be focused on individual attributes (mental adjectives) and characteristics (objective properties) of social actors. Therefore, it can be divided into two types of survey and non-survey comparisons. The common feature of both types of this comparative method is their use of "aggregate analysis". In order to introduce this method further, the advantages of intra-country comparisons to inter-country comparisons and aggregate analysis compared to survey research are explained. **Conclusion:** At the end and in conclusion, turning to the real and existing conditions facing social researchers in Iran, the merits and advantages of using the comparative method within the country using aggregate analysis have been pointed out and emphasized.

*Corresponding Author: Rahmatullah Memar

Address: Department of Sociology, Faculty of Humanity & Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Email: r.memar@umz.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

In a broad definition, all scientific methods are considered comparative. However, in social sciences, the term "comparative method" is usually used in a more limited sense to refer to a specific type of comparison. In addition, the focus of this study is on a specific type of comparative method that has been less discussed and less used in the domestic scientific community: intra-country comparisons using the aggregate analysis method. This research is organized into three main sections. In the first part, comparative methods (specific criteria for the comparative method in a special sense), the typology of comparative methods, and their advantages over survey studies are explained. In the second part, intra-country comparisons, their types, and their advantages over inter-country comparisons are described. In the third and last steps, intra-country comparisons with the aggregate analysis technique are introduced, and aggregate analyses and their advantages over survey research are explained.

2. Methods

The present study introduces the description, the types (classification and typology), and the advantages and disadvantages (comparison) of one of the research methods in social sciences. In terms of method, this research is considered a methodological work. In methodological discussions, research methods themselves are discussed from various aspects (nature, characteristics, types, and dimensions).

3. Results

With five limited comparison criteria, including comparison items, comparison purpose, comparison time, observation unit, and intra-country comparisons, using the aggregate data are the comparative methods in macro-level social research, which is aimed at comparing many cases and is variable-oriented rather than case-oriented. Secondly, its unit of analysis is geographical-political units within a national unit. Thirdly, it has an individual viewing unit, and fourthly, it is unnecessary in terms of time as it can be used both for cross-sectional comparisons and for longitudinal comparisons. This method can focus on individual attributes (mental characteristics) and characteristics (objective characteristics) of social actors. The common feature of both types of this comparative method is their use of "aggregate analysis".

4. Conclusion

In this study, the features of the intra-country comparative method using aggregate analysis and its advantages over inter-country comparisons, which are usually aimed at comparing the structural and institutional characteristics of societies with each other, were introduced. The advantages of the intra-country comparative method over survey research were also mentioned in this research. Studies that are called wide-ranging, but in practice, conducting such research at the national level - even at the level of a province and a city with a completely representative sample) is by no means in the capacity of academic and individual researchers; rather, it only comes from large institutions and research centers with large budgets and numerous research groups, and in

addition, they face all kinds of limitations in terms of implementation. Considering the limitations of Iranian researchers' access to social, economic, cultural, and political macro-data compared to other societies for various reasons and consequently, the difficulty and cost of receiving these data on the one hand and the inherent and temporary limitations of survey research in our country on the other hand, one of the best and the most useful research methods to get to know social phenomena and the relationships between them at the national and macro level are the methods of intra-country comparison with different units of analysis (province, city, sector, etc.) by the method of aggregate analysis. Therefore, it is possible to achieve national-level research

through them without spending money and using special tools.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

The author confirms sole responsibility for the following: study conception and design, data collection, analysis and interpretation of results, and manuscript preparation.

Conflict of interest

The author declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The author is grateful for the reviewer's valuable comments, which improved the manuscript.

علمی پژوهشی

سنخ‌شناسی انواع روش‌های مقایسه‌ای در پژوهش‌های اجتماعی با تأکید بر تحلیل‌های تجمیعی در مقایسه‌های درون‌کشوری

رحمت‌الله معمار ^۱ ID *^۱ استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، r.memar@umz.ac.ir [10.22080/ssi.2024.26771.2173](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26771.2173)

چکیده

اهداف: این مقاله معطوف به معرفی یکی از روش‌های مقایسه‌ای بسیار کاربردی و مفید در پژوهش‌های اجتماعی با سطح تحلیل کلان است که اصطلاحاً روش مقایسه‌ای درون‌کشوری با استفاده از تحلیل تجمیعی نامیده می‌شود. بدین منظور، پس از بیان چپستی روش‌های مقایسه‌ای و همچنین ایضاً مزیت‌های آن‌ها بر پژوهش‌های پیمایشی، اقدام به طبقه‌بندی و سپس سنخ‌شناسی انواع روش‌های مقایسه‌ای در پژوهش‌های اجتماعی با پنج معیار محدوده مقایسه، موارد مقایسه، آماج مقایسه، زمان مقایسه و واحد مشاهده شد تا جایگاه و خصایص روش مورد اشاره، با ارجاع به معیارهای مذکور، مکان‌یابی و ردیابی شود. روش مطالعه: با توجه به اینکه مقاله حاضر به معرفی یکی از روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی می‌پردازد؛ از نظر روشی، یک کار روش‌شناسانه محسوب می‌شود. یافته‌ها: این مطالعه نشان داد که روش مقایسه‌ای درون‌کشوری با تحلیل تجمیعی اولاً معطوف به مقایسه موارد زیاد می‌باشد و لذا متغیرمحور است تا موردمحور؛ ثانیاً واحد تحلیل آن، واحدهای جغرافیایی - سیاسی در درون یک واحد ملّی است؛ ثالثاً دارای واحد مشاهده فردی می‌باشد و رابعاً از نظر زمانی لاقضا است؛ یعنی هم می‌تواند برای مقایسه‌های مقطعی به کار آید و هم برای مقایسه‌های طولی. این روش در مقام مشاهده و گردآوری داده‌ها، هم می‌تواند معطوف به خصایل فردی (ویژگی‌های ذهنی) و هم خصایص فردی (ویژگی‌های عینی) کنش‌گران اجتماعی باشد. لذا خود به دو نوع مقایسه‌های پیمایشی و غیرپیمایشی قابل تقسیم است. وجه مشترک هر دو نوع از این روش مقایسه‌ای، بهره‌گیری آن‌ها از "تحلیل‌های تجمیعی" می‌باشد. نتیجه‌گیری: مطالعه حاضر به معرفی مزایای مقایسه‌های درون‌کشوری نسبت به مقایسه‌های بین‌کشوری و نیز تحلیل تجمیعی نسبت به تحقیقات پیمایشی منتج شد. در پایان و در مقام جمع‌بندی، عطف به شرایط واقعی و موجود فراروی پژوهش‌گران اجتماعی در ایران، محاسن و مزایای استفاده از روش مقایسه‌ای درون‌کشوری با استفاده از تحلیل‌های تجمیعی مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است.

تاریخ دریافت:

۳۰ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۷ تیر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۰ شهریور ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

روش‌های مقایسه‌ای؛
مقایسه‌های درون‌کشوری؛
مقایسه‌های بین‌کشوری؛
مقایسه‌های ساختاری؛ تحلیل
تجمیعی.

* نویسنده مسئول: رحمت‌الله معمار

آدرس: گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، ایمیل: r.memar@umz.ac.ir، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربن کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران (نویسنده‌گان) © ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه

علی‌رغم این سنت، امروزه اختلاف‌نظر بنیادی درباره متمایز بودن علوم اجتماعی مقایسه‌ای به‌طور عام و روش مقایسه‌ای به‌طور خاص وجود دارد (Ragin, 1987: 1-2). در معنای عام، همه روش‌های مورد استفاده در علوم اجتماعی، مستلزم و متضمن نوعی مقایسه‌اند و بدون مقایسه، اصولاً هیچ معرفت اجتماعی، تولید نمی‌شود. اما در معنای خاص، روش‌های مقایسه‌ای، دارای ویژگی‌ها و شرایط خاصی هستند که باید تعریف و تحدید شوند.

تاکنون تلاش‌های زیادی برای ترسیم مرزهای علم اجتماعی مقایسه‌ای در معنای خاص آن، صورت گرفته است؛ اما هنوز هم توافق کمی درباره حیطه آن وجود دارد. برخی تحقیق مقایسه‌ای را به عنوان تحقیقی که از داده‌های مقایسه‌پذیر از حداقل دو جامعه استفاده می‌کند، تعریف کرده‌اند (Anderski, 1965: 66 & Armer, 1973: 49, In Ragin, 1987) و برخی دیگر تلاش کرده‌اند تا علم اجتماعی مقایسه‌ای را بر حسب خصیصه چندگانگی سطوح تحلیل و مشاهده در آن، تعریف نمایند (Przeworski & Teune, 1970: 50-51). اما رگین (1987: 3-7) ضمن نقد این معیارها، جامع‌ترین تعریف را از یک تحقیق مقایسه‌ای ارائه می‌کند. به اعتقاد وی علم اجتماعی مقایسه‌ای بر حسب اهداف خاص‌اش، بهتر تعریف می‌شود. در یک سطح بسیار کلی، مقایسه‌گران علاقمند به شناسایی (تبیین و تفسیر) تشابه‌ها و تفاوت‌ها میان واحدهای کلان اجتماعی^۵ هستند. لذا واحدهای کلان اجتماعی، برای سرلوحه قرار دادن علم اجتماعی مقایسه‌ای، محوریت دارند؛ زیرا آن‌ها اجزای اساسی تبیین‌هایی هستند که مقایسه‌گران مطرح می‌کنند. این واحدها می‌توانند کشورها، ملت‌ها، دولت‌ها و دیگر موجودیت‌های سیاسی^۶ بزرگ باشند. بنابراین، در معنای خاص، وجه متمایز تحلیل مقایسه‌ای از سایر مطالعات، کلان‌بودن واحد و سطح تحلیل آن‌هاست

اغلب دانشمندان اجتماعی، امروزه با این گفته موافقند که "تفکر بدون مقایسه، متصور نیست" و در غیاب مقایسه، تفکر و تحقیق علمی به‌هیچ‌وجه امکان‌پذیر نیست (Suanson, 1971: 145, In Ragin, 1987: 1). از یک منظر، عملاً همه تحقیقات اجتماعی تجربی، به نوعی درگیر مقایسه‌اند. پژوهشگران، موردها را با یکدیگر مقایسه، از روش‌های آماری برای پی‌ریزی مقایسه‌های کمی استفاده، موردها را با موردهای تئوریک خالص، مقابله و مقادیر متغیرهای معین در موردهای تحت بررسی را با مقادیر متوسط مقایسه می‌کنند تا هم‌تغییری^۱ها را بررسی کنند. در این معنای گسترده، مقایسه برای علم اجتماعی تجربی، جایگاهی محوری دارد. لایبرسون^۲ (1985: 44) به صراحت اظهار می‌دارد که "علم اجتماعی به هر شکل، پژوهشی مقایسه‌ای است". در این برداشت گسترده، همه روش‌های علمی، مقایسه‌ای تلقی می‌شوند. اما در علوم اجتماعی، اصطلاح "روش مقایسه‌ای" نوعاً در معنای محدودتر و برای ارجاع به نوع خاصی از مقایسه به‌کار برده می‌شود. روش‌های مقایسه‌ای در معنای خاص هم انواع و اقسامی دارند که در این مقاله، نوع خاص و بلکه اخصی از روش‌های تحقیق مقایسه‌ای که تا کنون کم‌تر بدان‌ها پرداخته شده و کم‌تر مورد استفاده قرار گرفته‌اند؛ یعنی مقایسه‌های درون‌کشوری با استفاده از روش تحلیل تجمیعی، معرفی خواهد شد.

۲ چستی روش‌های مقایسه‌ای^۳

روش مقایسه‌ای به‌طور سنتی به‌عنوان روش کانونی علم اجتماعی مقایسه‌ای، یعنی شعبه‌ای از علم اجتماعی که معطوف به درک تفاوت‌ها و شباهت‌های بین‌جامعی^۴ است، شناخته می‌شود.

⁴ Cross-Social

⁵ Macrosocial units

⁶ Political entities

¹ Covariance

² Lieberson

³ Comparative Methods

نظام، شرایط زمینه‌ای^۴ خاصی را برای کنش‌گران بالقوه ایجاد می‌کنند که به‌مثابه فرصت‌ها و مضایق اجتماعی خاص برای اقدام، عمل می‌کنند. برای مثال، تحقیقات پیمایشی غالباً نشان داده‌اند که در زندگی سیاسی، مشارکت‌جویان به‌نحو نظام‌مندی^۵ در خصایص اجتماعی‌شان از غیرمشارکت‌جویان تفاوت دارند و ما می‌توانیم ببینیم که مشارکت‌جویان مالک منابعی هستند که مشارکت بیشتر آن‌ها را تسهیل می‌کنند. این‌گونه تحلیل‌ها، بر خصایص فردی مبتنی‌اند. بنابراین به یک معنا فرد از زمینه اجتماعی خویش بیرون کشیده می‌شود و خصیصه بلافصل زندگی اجتماعی‌شان مورد غفلت قرار می‌گیرد. تحقیقات پیمایشی که بر نگرش‌ها و انگیزش‌های سیاسی متمرکز می‌شوند، شواهد مستقیم اندکی درباره فرصت‌ها و مضایق زمینه‌ای سطح سیستمی که ممکن است الگوی مشارکت سیاسی را شکل دهند، فراهم می‌سازند. در یک مطالعه مقایسه‌ای سطح سیستمی، ما می‌توانیم تفاوت‌پذیری در این مشروط‌شدگی‌های زمینه‌ای و تأثیر آن در نرخ‌های متفاوت رأی‌دهی را تشخیص و برخی از ابعاد زمینه‌ای کلیدی را که ممکن است فعالیت سیاسی را ساختار دهند، مورد بررسی قرار دهیم (Davies & Newton, 1974: 213; Dowse & Hughes, 1975: 299-300; Monroe, 1977: 72; Klesner, 2001: 7; Mattila, 2003: 453).

(۲) در مطالعات پیمایشی، برای سنجش متغیر وابسته، غالباً از کنش «خودگزارشی»^۶ استفاده می‌شود. مشکل این‌گونه داده‌ها، «بیش‌گزارشی»^۷ و نتیجتاً ناپایایی^۸ آن‌هاست. برای مثال، بررسی‌ها نشان داده‌اند که بسیاری از پاسخ‌گویان علی‌رغم این واقعیت که آن‌ها رأی

و این تعریف از روش‌های مقایسه‌ای، مبنا و معیار کار ما در مقاله حاضر می‌باشد.

۳ مزیت‌های تحلیل مقایسه‌ای بر مطالعات پیمایشی

بیشتر پژوهش‌های اجتماعی که با آن‌ها مواجه‌ایم؛ با استفاده از پیمایش‌های نمونه‌ای و یا مطالعات پانلی در سطح فردی اجرا شده‌اند و درباره اینکه چه چیزی موجب می‌شود مردم اقدام خاصی را انجام بدهند یا ندهند، به ما آگاهی‌هایی را عرضه می‌دارند (Franklin, 2002: 12). این‌گونه مطالعات نسبت به تحلیل‌های مقایسه‌ای، کاستی‌هایی دارند که ذیلاً به آن‌ها اشاره می‌شود:

(۱) در مطالعات پیمایشی، روابط میان کنش فردی و خصایص فردی - نظیر سن، جنس، تأهل، شغل، تحصیلات و ... - تا حد زیادی مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ اما روابط میان الگوهای کنش فردی و صفات سطح نظام^۱ (اعم از ساختاری و تجمعی) جامعه مورد مطالعه، عمدتاً نادیده گرفته می‌شود. بدیهی است که هیچ پژوهش‌گری نمی‌تواند به وسیله نوعی تحلیل کوچک‌بینانه^۲ از افراد ذره‌ای^۳ در درون نظام، درک درستی از نظام‌ها به دست آورد. پیمایش‌ها، اغلب بر خصایص فردی تمرکز می‌کنند و خصایص زمینه‌ای کلانی را که کنش‌های فردی در آن رخ می‌دهد، نادیده می‌گیرند. بی‌تردید، کم و کیف کنش‌های فردی، علاوه بر عوامل (خصایص) سطح فردی، به وسیله عوامل سطح نظام نیز تأثیر می‌پذیرند؛ عواملی که دشوار بتوان آن‌ها را به سطح فردی تقلیل داد (خصایص ساختاری محیط اجتماعی) یا اگر هم بتوان آن‌ها را صفت کنش‌گران اجتماعی قرار داد (متغیرهای تجمعی)، در سطح

⁵ Systematic

⁶ Self-reporting

⁷ Over-reporting

⁸ unreliable

¹ Systemic

² Microscopic

³ Atomized

⁴ Contextual

۴ سنخ‌شناسی روش‌های مقایسه‌ای

گذشته از تعریف تحلیل مقایسه‌ای و با پذیرش تعریف رگین از روش مقایسه‌ای، باید اشاره کرد که مطالعات مقایسه‌ای، انواع و اقسامی دارند و یک گونه نیستند. به‌طورکلی، تمایز بین روش‌های مقایسه‌ای مختلف بایستی به‌عنوان تابعی از پرسش در دست بررسی، داده‌های قابل دسترسی، زمان و منابع پژوهشگر، موضع معرفت‌شناختی‌ای که وی می‌پذیرد، همین‌طور روشی که - از میان روش‌های مناسب - پژوهشگر با آن راحت‌تر است، نگرینسته شود. سؤالات مختلف تحقیق، مستلزم روش‌های مختلف‌اند. وانگهی، زمان و منابع پژوهش‌گران، محدودند؛ که این امر، تعداد مواردی را که می‌توانند در یک پروژه عملاً پژوهیده شوند، محدود می‌کند. همچنین، برخی در استفاده از روش‌های کمی راحت‌اند؛ درحالی‌که برخی دیگر با این روش‌ها احساس راحتی نمی‌کنند. برخی از مقایسه‌های بزرگ لذت می‌برند؛ درحالی‌که دیگران تحقیق درباره جزئیات ظریف مربوط به موارد خاص را دوست دارند. بالاخره اینکه، پژوهش‌گرانی که هوادار نظریه قیاسی‌اند، ممکن است از روش‌های متفاوتی نسبت به کسانی که طرفدار نظریه استقرایی‌اند، استفاده کنند. آن‌هایی که به‌دنبال تعمیمات فراگیر هستند، ممکن است از روش‌های متفاوتی نسبت به کسانی که در جست‌وجوی سطوح خاص‌تر تبیین از نظر زمینه‌ای هستند، استفاده کنند (Landman, 2000: 24). بر این اساس، یکی از دلایل عمده ناسازگاری در نتایج تجربی برخی تحقیقات در موضوع واحد می‌تواند ناسازگاری میان روش و پرسش، یعنی اتخاذ روش یا راهبرد پژوهشی نامناسب و یا نامتناسب برای پاسخ‌گویی به پرسش تحقیق باشد. در همین راستا، روش‌شناسان مقایسه‌ای نیز تمایز میان "راهبردهای مقایسه" را از

نداده‌اند، مایلند بگویند که در انتخابات‌های گذشته رأی داده‌اند (یا چنین قصدی داشته‌اند). مطالعات سطح نظام که از داده‌های سطح سیستمی و داده‌های تجمعی^۱ بدون تکیه بر اظهارات نوعاً تورش‌دار پاسخ‌گویان استفاده می‌کنند، از این مسأله آسیب نمی‌بینند. به‌عبارتی دیگر، در مثال فوق، میزان رأی‌دهی سطح سیستمی، نسبت به رأی‌دهی خودگزارشی^۲، واقعی‌تر است و یک سنجه مستقیم‌تر از رفتار رأی‌دهی واقعی را نشان می‌دهد (Olson, 1997: 20; Klesner, 2001: 7).

(۳) اغلب پیمایش‌ها، به دلیل فقدان اطلاعات پایه صحیح، خطاهای نمونه‌گیری بزرگی دارند؛ درحالی‌که مطالعات سطح سیستمی، معمولاً فراگیر و به‌صورت تمام‌شماری‌اند و ما در این جا داده‌هایی برای کل جامعه داریم. لذا چون این‌گونه مطالعات، کل جمعیت را پوشش می‌دهند، هیچ‌گونه خطایی از ناحیه نمونه‌گیری، بر نتایج تحقیق و تعمیم‌پذیری یافته‌ها، تأثیر نمی‌گذارد.

(۴) در مطالعات سطح نظام، تفاوت‌پذیری مبتنی بر جغرافیا (تفاوت‌های اکولوژیکی)، هم به‌صورت تصویری^۳ و هم به‌صورت آماری می‌تواند مشاهده و تحلیل شود. هرچند انجام تحلیلی از تفاوت‌پذیری جغرافیایی با داده‌های پیمایشی ممکن است؛ اما این یک کار دشوار است؛ چراکه پاسخ‌گویان پیمایش‌ها نوعاً در زمینه‌های معین، مستقر نیستند و از طرفی، محققان پیمایشی ندرتاً داده‌های مبتنی بر مکان را جمع‌آوری می‌کنند (Olson, 1997: 20).

³ visually

¹ aggregated

² self-reported

به دلیل همین تنوع و تکثر است که تاکنون، طبقه‌بندی‌های گوناگونی از مطالعات مقایسه‌ای صورت گرفته است؛ اما به نظر ما شاید بتوان همه آن‌ها را حول معیارهای کلی "موارد مقایسه"؛ "آماج مقایسه"؛ "محدوده مقایسه"؛ "واحد مشاهده" و "زمان مقایسه" به‌نحو جامع‌تری طبقه‌بندی نمود و بر این اساس میان انواع مطالعات مقایسه‌ای، تمایز قائل شد:

(۱) بر حسب تعداد **موارد مقایسه**: بر این مبنای، به سه نوع استراتژی کلی مقایسه‌ای اشاره شده است: مقایسه موارد زیاد؛ مقایسه موارد اندک (مطالعات مقایسه‌ای چندموردی) و مقایسه‌های تک موردی. در پیش‌گرفتن استراتژی اول، به مطالعات مقایسه‌ای کمی^۴ و اتخاذ استراتژی‌های دوم و سوم، به بررسی‌های مقایسه‌ای کیفی^۵ منجر می‌شوند. از منظری دیگر، تعداد موارد مقایسه با سطح انتزاع تحلیل مقایسه‌ای، ارتباطی وثیق دارد؛ به‌نحوی که می‌توان گفت: هرچه تعداد موارد مقایسه بیشتر باشد، با مفاهیم انتزاعی‌تر و غیرمستقیم‌تری^۶ سروکار داریم (Landman, 2000: 22-23).^۷

نمودار ۱، این طبقه‌بندی را به تصویر می‌کشد:

جمله تابعی از پرسش خاص پژوهش می‌دانند (Ibid, 22). این استراتژی‌ها، متعدد و متنوع‌اند؛ به نحوی که اسملسر^۱ (1973) تنها در کار توکویل، شش استراتژی بررسی مقایسه‌ای را شناسایی می‌کند: مقایسه‌های بین‌کشوری؛ مقایسه‌های درون‌کشوری^۲ [مقطعی]؛ مقایسه‌های درون‌کشوری در خلال زمان^۳ [طولی]؛ افزودن یک مورد سوم متفاوت در پشتیبانی از مقایسه دو ملت؛ شناسایی صفات مشترک ملل مختلف برای برپایی یک تبیین مرجع و گزاره‌های مقایسه‌ای با مرجع‌های مقایسه‌ای ناشناخته (Vallier, 1973: 36-40).

این گوناگونی از جهاتی، نقطه‌قوت و از جهاتی دیگر نقطه‌ضعف تحلیل مقایسه‌ای تلقی شده است. به عنوان مثال، ویاردا (1985) اظهار می‌دارد، این حوزه آن‌چنان متنوع است که اصلاً به‌دشواری بتوان آن را یک حوزه نامید. در مقابل، وربا (1986) ضمن اذعان به تداوم تفرّق و ناهمگنی این حوزه، بر این باور است که تنوع در آن، نه یک نقطه ضعف، بلکه نقطه قوت است؛ چراکه گشودگی این حوزه برای نظریه‌ها و روش‌شناسی‌های مختلف، به بقای آن و ظرفیت‌اش برای درک جهان سیاسی بسیار متغیر، کمک می‌کند (به‌نقل از: Peters, 1998: 9-10).

⁶ More Proxy

^۷ توضیح این‌که در تقسیم‌بندی لندمن، منظور از مورد، کشور می‌باشد.

¹ Smelser; N. J.

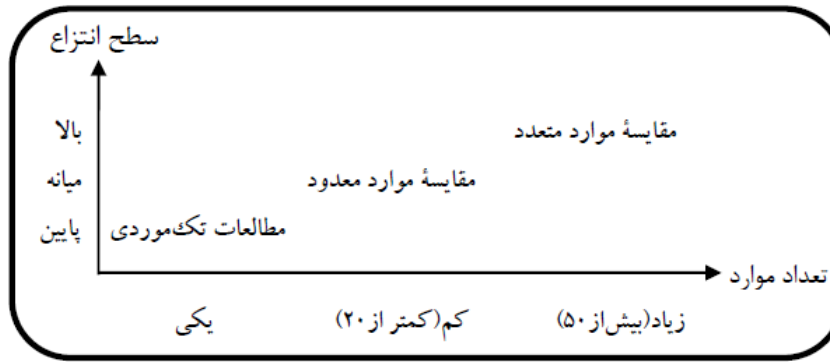
² Within-National

³ Over Time

⁴ Quantitative Comparison

⁵ Qualitative Comparison

نمودار ۱. انواع روش‌های تطبیقی بر اساس موارد مقایسه

Diagram 1: Types of comparative methods based on comparison cases

به زمینه (به‌عبارتی، به دیگر خصایص همان مورد) بستگی دارد. رویکرد متغیرمحور به جست‌وجوی روابط میان متغیرها می‌پردازد. در این رویکرد، موردها به متغیرها و توزیع‌ها تجزیه می‌شوند. آزمودن الگوهای هم‌تغییری میان متغیرها، مبنایی برای استخراج گزاره‌های تعمیم‌یافته درباره جوانبی از موردهایی است که به‌طور کلی بخشی از مشاهدات قابل مقایسه تلقی می‌شوند. این گزاره‌های عام نوعاً به ایده‌هایی نظری درباره خصایص ذاتی واحدهای اجتماعی کلان (مثلاً جوامع) ربط داده می‌شوند (رگین، ۱۳۸۸: ۲۳-۲۸).

(۳) فرانکلین^۳ (۵: 2002) بر مبنای تعداد موارد مقایسه، روش‌های مقایسه‌ای را سنخ‌شناسی نموده و در یک تقسیم‌بندی دوتایی، ویژگی آن‌ها را در جدول یک، خلاصه کرده است.

(۲) برحسب آماج مقایسه: بر اساس آماج و متعلق مقایسه نیز، میان دو نوع روش مقایسه‌ای مورد محور^۱ و متغیرمحور^۲، تفکیک صورت گرفته است: مطالعات مورد محور، ماهیتاً به پیچیدگی و انفراد (خصوصیت) تاریخی حساس هستند. از این رو برای بررسی رخدادهای تاریخی خاص، مناسب‌اند و غالباً برای تولید چارچوب‌های مفهومی جدید نیز به‌کار گرفته می‌شوند. روش‌های مورد محور هرچند برای درک پیچیدگی‌های تعداد زیادی از موارد، دچار مشکل هستند و قابلیت تعمیم‌دهی اندکی دارند؛ اما در عوض کل‌نگر هستند و روابط علی را به‌صورت ترکیبی در نظر می‌گیرند. هدف مشترک این‌گونه تحلیل، تفسیر کردن رخدادهای فرآیندهای تاریخی در بین تعداد محدودی از موردهاست. هر مورد در کل بررسی می‌شود و این بدان معناست که اهمیت علی یک زخداد یا ساختار،

³ Franklin, M. N.

¹ Case-Oriented

² Variable-Oriented

جدول ۱. سنخ‌شناسی انواع روش‌های مقایسه‌ای برحسب تعداد موارد مقایسه

Table 1: Typology of Comparative Methods According to the Number of Comparison Cases

تعداد موارد مقایسه		انواع روش‌های تطبیقی
مقایسه‌های تک‌موردی و چندموردی	مقایسه موارد زیاد	
کیفی	کمی	ویژگی‌ها
ژرفانگر	پهنانگر	
مورد محور	متغیر محور	
عینی‌تر (جزئی‌تر)	انتزاعی‌تر (تقریبی‌تر)	
قیاسی	استقرایی	

مبنای «واحد مشاهده» می‌توان میان دو نوع اصلی از تحلیل‌های مقایسه‌ای، تمایز قائل شد: اول، تحلیل‌هایی که واحد مشاهده آن‌ها سیستم‌ها یا زیرسیستم‌های اجتماعی هستند و دوم، تحلیل‌هایی که واحد مشاهده‌شان، کنش‌گران اجتماعی‌اند.

مقایسه‌های بین - کشوری و یا درون - کشوری (ایالت، استان، شهرستان ...) که معطوف به مشاهده واحدهای کلان اجتماعی و تحلیل خصایص ساختاری و غیرقابل تقلیل آن‌ها به خصایص افرادند، نوع خالص اولین سنخ از تحلیل‌های مقایسه‌ای هستند.

"پیمایش‌های بین‌کشوری"^۶ و ربا و نای درباره فرهنگ سیاسی جوامع گوناگون نمونه‌های بارزی از تحلیل‌های مقایسه‌ای نوع دوم‌اند. این نوع از روش‌های مقایسه‌ای، از روش "تحلیل تجمیعی"^۷ بهره می‌گیرند و لذا به "مقایسه‌های تجمیعی" نیز شناخته می‌شوند.

بنابراین، بر اساس واحد مشاهده، می‌توان روش‌های مقایسه‌ای را به دو روش "مقایسه‌های ساختاری"^۸ و "مقایسه‌های تجمیعی"^۹، طبقه‌بندی

بر اساس این، مقایسه‌های با مورد زیاد، کمی، پهنانگر، متغیرمحور، انتزاعی‌تر و استقرایی هستند. در مقابل، مقایسه‌های چندموردی و تک‌موردی، کیفی، ژرفانگر، موردمحور، عینی‌تر و قیاسی‌اند.

به‌علاوه، با سه معیار دیگر هم می‌توان انواع روش‌های مقایسه‌ای را طبقه‌بندی نمود:

۴) بر حسب **محدوده مقایسه**: بر این مبنای، دو نوع کلی از مطالعات مقایسه‌ای را می‌توان از هم بازشناخت: مقایسه‌های بین‌سیستمی و مقایسه‌های درون‌سیستمی. همان‌طور که وریا^۱ (309: 1973) اشاره کرده است، "روش‌های مقایسه‌ای به‌طور سنتی به مقایسه میان محدوده‌های ملی^۲ پیوند خورده‌اند (عموماً تحلیل‌های بین‌کشوری)^۳". اما مطالعات "درون‌کشوری"^۵ نیز تحقیقات مقایسه‌ای‌اند و با انواع مشابهی از مسائل مطرح در تحقیق "بین‌کشوری" مواجه‌اند.

۵) بر حسب **واحد مشاهده**: هرچند واحد تحلیل در همه مطالعات مقایسه‌ای، سیستم‌ها و به‌عبارتی واحدهای کلان اجتماعی‌اند و همگی آن‌ها دارای سطح تحلیل کلان می‌باشند؛ اما بر

⁵ Intra-National

⁶ Cross-national survey

⁷ Aggregative Analysis

⁸ Structural Comparison

⁹ Aggregative Comparison

¹ Verba

² National Borders

³ Cross-National

^۴ البته مقایسه‌های بین‌سیستمی، محدود به تحقیقات بین‌کشوری نیستند و مقایسه‌های بین‌منطقه‌ای (اعم از مناطق جغرافیایی و مناطق فرهنگی) نیز ذیل آن می‌گنجد.

را در یک نقطه و یا مقطع تاریخی خاص با هم مقایسه می‌کنند از جمله مقایسه‌های عرضی یا مقطعی هستند. مطالعات "تطبیقی تاریخی"^۳ و نیز مقایسه‌های بین‌کشوری اینگلهارت درباره تغییرات فرهنگی در قاره‌های مختلف جهان و دوره‌های مختلف زمانی (مقایسه‌های طولی) نمونه‌ای از مقایسه‌های طولی هستند.

در جدول ۲، سنخ‌شناسی دوتایی از روش‌های مقایسه‌ای بر اساس پنج معیار مورد بررسی، خلاصه شده است:

جدول ۲. سنخ‌شناسی انواع روش‌های مقایسه‌ای

Table 2: Typology of Various Comparative Methods

تقسیم‌بندی‌های دوتایی		معیار
پرتعداد	کم‌تعداد و یک‌موردی	تعداد مقایسه
متغیرمحور (کمی / پهنانگر)	موردمحور (کیفی / ژرفانگر)	آماج مقایسه
درون‌سیستمی	بین‌سیستمی	حدود مقایسه
عواملان	ساختارها	واحد مشاهده
مقطعی	طولی	زمان مقایسه

نظر زمانی لاقتضاء است؛ یعنی هم می‌تواند برای مقایسه‌های مقطعی به‌کار آید و هم برای مقایسه‌های طولی.

۵ مقایسه‌های درون - کشوری با تکنیک تحلیل تجمیعی

۵/۱ مقایسه‌های درون - کشوری^۴

۵/۱/۱ چستی مقایسه‌های درون - کشوری
صرف‌نظر از دامنه مکانی و دوره زمانی مقایسه، منطق و اصول پایه‌ای همه تحلیل‌های مقایسه‌ای کمی، تقریباً همیشه یکسان است. همه تحلیل‌های مقایسه‌ای کمی، اعم از درون سیستمی و بین‌سیستمی، تابع منطق و اصول مشترکی هستند:

کرد. معرفی روش مقایسه‌ای تجمیعی و مقایسه آن با برخی روش‌های مقایسه‌ای دیگر، در دستور کار مقاله حاضر قرار دارد.

۶) برحسب زمان مقایسه: روش‌های مقایسه‌ای - اعم از بین‌سیستمی و درون‌سیستمی؛ ساختاری یا تجمیعی - گاهی به‌صورت مقطعی، هم‌زمانی یا عرضی صورت می‌گیرند و گاهی به‌صورت در زمانی یا طولی. از این منظر، روش‌های مقایسه‌ای را می‌توان به دو نوع "مقایسه‌های عرضی"^۱ و "مقایسه‌های طولی"^۲ طبقه‌بندی کرد. مقایسه‌های بین‌کشوری که جوامع مختلف

پس از سنخ‌شناسی اجمالی از انواع روش‌های مقایسه‌ای، در ادامه به معرفی سنخ خاصی از آن‌ها که محل تمرکز و تأکید مقاله حاضر می‌باشد، می‌پردازیم: مقایسه‌های درون‌کشوری به‌روش تحلیل تجمیعی.

اگر عطف به طبقه‌بندی‌های مورد اشاره در جدول ۲ از روش‌های مقایسه‌ای، بخواهیم مختصات این روش را مشخص کنیم، باید بگوییم که ستون دوم (سمت چپ) این جدول، تا حدود زیادی مبین مهم‌ترین ویژگی‌های این روش است و نشان می‌دهد که مقایسه‌های درون‌کشوری به‌روش تحلیل تجمیعی روشی است متغیرمحور، کمی و پهنانگر که با مقایسه موارد زیاد در محدوده درون‌سیستمی با واحد مشاهده فردی صورت می‌گیرد؛ الا این که از

³ Historical Comparison

⁴ Within-national comparative analysis

¹ Cross - Sectional Comparison

² Longitudinal Comparison

همان‌طور که کینگ^۸ و همکاران (1994: 30-31) (208 & 219). اشاره کرده‌اند؛ نظریه‌های ما معمولاً در سطوح متعددی از تحلیل، دلالت‌های قابل مشاهده دارند و آن چه ممکن است یک مطالعه تک‌موردی، یا صرفاً مطالعه‌ای با موارد اندک به نظر آید؛ شاید در واقع، حاوی مشاهدات بالقوه بسیاری در سطوح متفاوتی از تحلیل باشند که به نظریه مورد ارزیابی مرتبط هستند. لذا نظریه‌ای که اصولاً بر یک مورد ملی متمرکز شده است؛ به‌طور بالقوه در زیرواحدهای آن مورد، مانند ایالت‌ها، ناحیه‌ها، شهرها، منطقه‌ها، یا بخش‌های اقتصادی، می‌تواند آزمون شود.

۵٫۱٫۲ انواع مقایسه‌های درون - کشوری

به‌طور کلی، سه راهبرد تحلیل خرده‌کشوری را می‌توان از هم بازشناخت:

اول، مقایسه‌های درون‌کشوری که بر موردهای خرده‌ملی در درون یک کشور منفرد تمرکز می‌کنند.

دوم، مقایسه‌های بین‌کشوری^{۱۰} که بر موردهای خرده‌ملی در کشورهای مختلف، تمرکز می‌کنند.

سوم و علاوه بر این، استراتژی‌های درون‌کشوری و بین‌کشوری از تحلیل خرده‌ملی، می‌توانند به‌نحو مفیدی در یک مطالعه واحد، با هم ترکیب شوند.

مقایسه واحدهای خرده‌ملی مشابه بین واحدهای ملی مجزا، شاید یکی از قدرتمندترین استراتژی‌ها برای نیل به استنباط‌های علی معتبر، نسبت به مقایسه واحدهای ملی باشد. برای مثال، لینز و میگوئل (1966) ادعا می‌کنند که مقایسه‌ای بین "بخش‌های پیشرفته و عقب‌مانده" از اسپانیا و ایتالیا با خصایص فرهنگی و اجتماعی اقتصادی مشابه، یک شیوه کارآمد به‌خصوص برای کشف این امر است که چگونه نهادهای سیاسی متفاوت در دو کشور، عضویت در انجمن‌های داوطلبانه را متأثر

همه آن‌ها دارای سطح تحلیل کلان هستند؛ واحد تحلیل در همه آن‌ها، سیستم‌های اجتماعی و به‌عبارتی، واحدهای اجتماعی بزرگ و کوچک‌اند و نه افراد؛ همه آن‌ها با نرخ‌ها و مقادیر سر و کار دارند و در عوض تولید داده‌های اولیه، تحلیل ثانویه از داده‌های موجود هستند. با وجود این، محدوده‌های زمانی و مکانی مختلف در تحلیل‌های مقایسه‌ای، برخی هزینه‌ها را تحمیل و برخی فواید را تقدیم می‌کنند. هرچند در حوزه تحلیل مقایسه‌ای، مقایسه‌های بین‌کشوری معمولاً مقدم و مرجح پنداشته می‌شوند، اما تحلیل‌های مقایسه‌ای بین واحدهای خرده‌ملی^۱ (خرده‌کشوری) در یک دولت - ملت واحد نیز یک شکل پرثمر از تحلیل مقایسه‌ای‌اند. در واقع اگر علاقمند به کاربرد تحلیل مقایسه‌ای به‌منظور آزمون کردن نظریه‌های مورد نظرمان باشیم؛ در آن صورت، این شکل از تحلیل به انحای مختلف، حتی ظرفیت بزرگ‌تری نسبت به تحلیل بین‌کشوری را داراست (Peters, 1998: 22). امروزه واحدهای خرده‌ملی، توجه فزاینده‌ای را در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی جدید به خود جلب کرده‌اند. البته تحلیل خرده‌کشوری، یک پدیده کاملاً جدید در جامعه‌شناسی و سیاست مقایسه‌ای نیست. برخی از آثار اولیه در این حوزه‌ها، بر موردهای خرده‌ملی تمرکز کرده‌اند که از جمله می‌توان به تیلی^۲ (1964)؛ لینز^۳ و میگوئل^۴ (1966)؛ کسلمان^۵ و رزنتال^۶ (1974) و تارو^۷ (1967) اشاره کرد (Snyder, 2001: 104). در عین حال، با اینکه بسیاری از مطالعات اخیر در موضوعات مختلف بر مقایسه میان واحدهای سیاسی خرده‌ملی متکی‌اند؛ اما توجه شایسته‌ای به ویژگی‌های روش‌شناختی و مزایا و محدودیت‌های این‌گونه از تحلیل‌های مقایسه‌ای نشده است.

⁶ Rosenthal

⁷ Tarrow

⁸ King, G.

⁹ Counties

¹⁰ Between-nation

¹ Sub-National

² Tilly

³ Linz

⁴ Miguel

⁵ Kesselman

(۲) به‌علاوه، تمرکز بر واحدهای خرده‌ملی می‌تواند "اعمال مقایسه‌های کنترل‌شده" را که امکان اخذ استنباط‌های علی معتبر را افزایش می‌دهند؛ آسان‌تر نماید. مقایسه‌های درون‌کشوری می‌توانند توانایی مقایسه‌گران برای اعمال کنترل بر متغیرهای تبیینی بالقوه را به مقدار زیادی تقویت کنند (Linz and Miguel, 1966; Lijphart, 1971; In: Snyder, 2001: 93-95). واحدهای خرده‌ملی درون یک کشور، اغلب به‌طور آسان‌تری نسبت به واحدهای ملی می‌توانند در ابعاد فرهنگی، تاریخی، اکولوژیکی و ... با یکدیگر منطبق و مقایسه شوند. تمرکز بر واحدهای خرده‌ملی با تسهیل اعمال کنترل بر این عوامل، کمک می‌کند تا دقیقاً تعیین کنیم چگونه و چقدر تفاوت‌پذیری در شرایط اجتماعی-اقتصادی آن‌ها، تفاوت‌پذیری در کم و کیف پدیده مورد بررسی را شکل می‌دهد. البته در عین حال، این بدان معناست که مقایسه‌های درون‌کشوری لزوماً توانایی ما برای درک شرایط فرهنگی، تاریخی و اکولوژیکی پایدار را بهبود نمی‌بخشند (Snyder, 2001: 96). بنابراین، مزیت اصلی مقایسه بین واحدهای خرده‌ملی آن است که این تحلیل، برخی از عواملی را که شاید موجب خلط و اشتباه در تحلیل روابط میان متغیرها شوند را ثابت نگاه می‌دارد یا به حداقل می‌رساند (Peters, 1998: 23). این بدان معناست که در یک مقایسه درون‌کشوری، تفاوت‌پذیری جامعه‌شناختی به حداکثر و تفاوت‌پذیری‌های عوامل فرهنگی، سیاسی، نهادی و تاریخی به حداقل می‌رسد (Lehouq & wall, 2004: 486). از طرفی، انگیزه اغلب اقدامات اجتماعی، ناشی از عوامل زمینه‌ای و موقعیتی‌اند که با تحقیقات بین‌کشوری، مشکل بتوان آن‌ها را درک کرد (واینر و هانتینگتون، ۱۳۷۹: ۱۶۵ و Klesner, 2001: 7). ما از طریق مقایسه اجتماعات درون یک کشور، قادر خواهیم

می‌سازند. به وسیله تحلیل واحدهای خرده‌ملی متقارب^۱، شاید اندیشمندان بتوانند مقایسه‌های بین‌کشوری‌ای را طراحی کنند که کنترل قدرتمندی را بر شرایط فرهنگی، تاریخی و اکولوژیکی اعمال کنند (Snyder, 2001: 95-97). یافتن موردهای مقایسه‌پذیر و دشواری دستیابی به داده‌های مکفی و قابل مقایسه برای انجام چنین تحلیل‌هایی، موجب شده تا تحقیقاتی از این دست، انگشت‌شمار باشند.

۵٫۱٫۳ مزایای مقایسه‌های درون - کشوری بر مقایسه‌های بین - کشوری

هرچند کار مقایسه‌ای درباره پدیده‌های اجتماعی، چیز جدیدی نیست؛ اما اکثر مطالعات گسترده در این حوزه، مقایسه‌هایی بین‌کشوری انجام داده‌اند و مطالعات مقایسه‌ای درون‌کشوری، به دلیل دشواری‌های خاص خویش، حجم کم‌تری از تحقیقات را به خود اختصاص داده‌اند. البته نمی‌توان انکار کرد که مقایسه‌های بین‌کشوری، مزایا و محاسنی بر مقایسه‌های درون‌کشوری دارند (به‌ویژه از حیث قدرت تعمیم‌پذیری یافته‌ها)؛ اما این‌گونه مقایسه‌ها، آسیب‌پذیری‌ها و نقطه‌ضعف‌های بسیاری نیز دارند که کاوش ما از تأثیرات عوامل درون‌سیستمی بر رفتار اجتماعی مردم محدود می‌کنند. در مقابل، مطالعات مقایسه‌ای درون‌سیستمی، نسبت به تحقیقات بین‌سیستمی، مزایایی دارند که ذیلاً به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

(۱) واحدهای تحلیل و مشاهده در مطالعات درون‌کشوری، در مقایسه با مطالعات بین‌کشوری، بسیط‌ترند و از تجانس درونی بیشتری برخوردارند. لذا مقایسه‌پذیری^۲ واحدهای تحلیل و نتیجتاً توان مقایسه‌ای تحلیل‌های مقایسه‌ای درون‌سیستمی، بیش از تحلیل‌های مقایسه‌ای بین‌سیستمی است.

²Comparability

¹Contiguous

تفاوت‌های سیستماتیک در رفتار سیاسی مردم در نواحی واجد توسعه‌یافتگی متفاوت در کشور را مشاهده کنیم، به شرط برابر بودن سایر شرایط، می‌توانیم ادعا کنیم، این توسعه‌یافتگی است که تفاوت‌های مشاهده‌شده را موجب می‌شود و نه نوع رژیم یا فرهنگ سیاسی و یا هر متغیر کلان‌سیستمی دیگر. به تعبیری دیگر، در مطالعات مقایسه‌ای درون‌سیستمی، عوامل کلان‌سیستمی، برای همه خرده‌سیستم‌ها، ثابت و علی‌السویه تلقی می‌شوند.

(۳) استفاده از تحلیل آماری، مستلزم وجود داده‌هایی است که برای همه جوامع، قابل‌مقایسه باشند. برای مثال، به‌شيوه مشابه و با تفسیر فرهنگی مشابه گردآوری شده باشند. تحقق این معیار در تحقیقات مقایسه‌ای گسترده، اغلب دشوار است. با توجه به این‌که کیفیت داده‌ها در کشورهای صنعتی به‌طور اساسی بر کیفیت داده‌ها در نظام‌های کمتر توسعه‌یافته برتری دارد؛ این امر حتی در حاصل‌جمع داده‌های پایه می‌تواند منعکس شود. حتی در درون جوامع توسعه‌یافته‌تر، تفاوت‌های بارزی بین کشورها در دسترسی‌پذیری داده‌ها وجود دارند. عدم تکافوی داده‌ها برای برخی کشورها و مکفی بودن نسبی داده‌ها برای برخی دیگر از آن‌ها، ممکن است نمونه‌هایی از موارد را تولید کند که چوله هستند. این به‌نوبه خود، یافته‌هایی را تولید خواهد کرد که هرچند به‌لحاظ آماری، صحیح هستند؛ اما ممکن است نهایتاً گمراه‌کننده و مانع از پرورش نظریه مقایسه‌ای شوند. تحلیل آماری، ابزارهای عملی ناچیزی برای ممانعت از واریانس خطا دارد. بسیاری از مراقبت‌های مؤثر در مقابل بروز خطای تصادفی (در مقابل خطای سیستماتیک که به‌عنوان واریانس بیرونی مطرح می‌شود) از مراقبت‌کردن در مقام سنجش حاصل می‌شوند. همه مسائلی که می‌توانند در سنجش بین‌کشوری از مفاهیم

بود تا از بسیاری از معضلات خاص مطالعات بین‌کشوری، از جمله داشتن درکی از تفاوت‌ها در فرهنگ سیاسی، نوع نظام سیاسی، زمینه‌های تاریخی و دیگر مفاهیم بغرنج سطح ملی مستغنی شویم (پیشین). مثلاً زمانی که ما به بررسی مقایسه‌ای بین‌کشوری از مشارکت انتخاباتی روی می‌آوریم؛ تفاوت‌های این چنینی، مقایسه‌های بی‌شائبه را دشوارتر می‌کنند. اما در مقایسه‌های درون‌کشوری، این عوامل ثابت نگاه داشته می‌شوند و کار مقایسه به‌صورت دقیق‌تری انجام می‌پذیرد. با تحلیل میزان رأی‌دهی در سطح خرده‌سیستمی، ما می‌توانیم تفاوت‌پذیری در شرایط اجتماعی‌ای را که در اغلب تحقیقات بین‌کشوری درباره نرخ‌های رأی‌دهی، ثابت پنداشته یا کم‌رنگ انگاشته می‌شوند، لحاظ نماییم و به اکتشاف شالوده‌های اجتماعی واریانس درون‌سیستمی نرخ‌های رأی‌دهی، بهتر نایل شویم. به عنوان مثال اگر در مطالعات بین‌کشوری دریابیم تفاوت‌پذیری در میزان مشارکت انتخاباتی مردم، با توسعه‌یافتگی محل اقامت‌شان هم‌نشین و قرین است، ما قادر نیستیم منابع یک چنین تفاوت‌پذیری را به‌طور دقیق، شناسایی کنیم. از طرفی، میزان توسعه‌یافتگی در درون یک کشور نیز ممکن است به‌صورت نابرابر باشد. به دلایل مختلف، برخی نواحی، سریع‌تر از دیگر نواحی، توسعه می‌یابند. تفاوت‌های منطقه‌ای در سطح توسعه‌یافتگی نیز، نه‌تنها منجر به یک توزیع نابرابر از منابع اجتماعی‌اقتصادی در میان اجتماعات مختلف، بلکه منجر به تفاوت در خصایص ساختاری میان نواحی مختلف در یک کشور می‌شوند. این تفاوت‌ها، به محققان یک فرصت عالی می‌دهند تا عواملی مانند نوع رژیم و فرهنگ سیاسی را ثابت بگیرند و در نتیجه، تأثیرات توسعه‌یافتگی بر رفتار سیاسی مردم را آزمون کنند. این، نعمتی است که در مطالعات بین‌کشوری، قابل حصول نیست. اما در مطالعات مقایسه‌ای درون‌کشوری، اگر ما

آن را تورش کل - ملت^۳ نامید - موجب بی‌کد شدن^۴ موردها می‌شود که می‌تواند استنباط‌های علی را تحریف و تلاش‌ها را برای تئوری‌سازی منحرف کند. حساسیت بیشتر به تفاوت‌پذیری و پیچیدگی درون‌کشوری، ما را بهتر قادر می‌کند تا طبیعت ناهمگون فرایندهای عمده تحولات سیاسی و اقتصادی را درک کنیم. فرآیندهایی نظیر مدرنیزاسیون و توسعه اقتصادی، اغلب تأثیرات سیاسی متفاوتی در بین زیرواحدهای^۵ یک نظام سیاسی دارند. چون روش مقایسه خرده‌ملی، مشاهده این تفاوت‌پذیری درون‌کشوری را آسان‌تر می‌کند، به یک توصیف شایسته‌تر و دقیق‌تر از فرآیندهای پیچیده کمک می‌کند. علاوه بر این، تمرکز بر واحدهای خرده‌ملی، برای این‌که ما چطور چنین فرآیندهایی را نظریه‌پردازی کنیم، دلالت‌ها و کاربردهای مهمی دارد. تجزیه^۶ کشورها در امتداد خطوط اقلیمی و قلمروی^۷ آن‌ها، کشف پیوندهای پویا میان خصایص اجتماعی اقتصادی مناطق و سطوح متفاوت عملکرد سیاسی آن‌ها را ممکن می‌کند. تحلیل این پیوندها، یک گام فوق‌العاده ارزشمند بری فهم و تبیین فرآیندهای بنیادی در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی است (Ibid, 94-95).

(۵) این روش می‌تواند به‌عنوان یک ابزار قدرتمند برای افزایش تعداد مشاهدات عمل کند. چون تمرکز بر واحدهای خرده‌ملی، یک راهبرد کارآمد و ابزار مهم برای افزایش تعداد مشاهدات است؛ برخی از محدودیت‌های بارز یک طرح تحقیق کم‌تعداد^۸ را تخفیف می‌دهد و به‌ویژه می‌تواند کمک کند تا مشکل "متغیرهای زیاد، موردهای

پدید آیند، منابع اساسی واریانس خطا در مقایسه هستند. مسأله ویژه‌ای که واریانس خطا مطرح می‌کند آن است که دانستن آن‌که این واریانس، کی و کجا رخ می‌دهد و بنابراین دانستن آن‌که دقیقاً چه تأثیری بر یافته‌های تحقیق دارد، دشوار است (Peters, 1998: 199). اطلاعات آماری به‌دست آمده از بانک‌های اطلاعاتی مختلف که از گوشه و کنار جهان و در نظام‌های اطلاع‌رسانی و داده‌پردازی متفاوت کشورها گردآوری شده‌اند؛ چندان قابل اطمینان نیستند (چیلکوت، ۱۳۷۷: ۵۸). ضمن این‌که مقوله‌بندی‌ها و طبقه‌بندی‌های متفاوت از اطلاعات بین کشورهای مختلف از یک طرف و نقص اطلاعات، یعنی ثبت ناقص برخی اطلاعات در بعضی کشورها (نبود برخی آمارها) از طرف دیگر، بزرگ‌ترین مانع برای مقایسه‌های مورد نظر در مطالعات بین‌کشوری به حساب می‌آیند. اما مقایسه‌های درون‌کشوری که بر داده‌های گردآوری شده از یک سیستم اطلاع‌رسانی و گردآوری اطلاعات واحد متکی هستند؛ نقص کم‌تری دارند؛ قابل اعتمادترند و حداقل قابلیت اعتماد آن‌ها تا حدودی قابل واریسی است.

(۴) عطف به مسأله "سنجش"، تمرکز بر واحدهای خرده‌ملی و مقایسه‌های خرده‌ملی، ظرفیت پژوهشگران مقایسه‌ای برای رمزگذاری^۱ دقیق موردها و بنابراین انجام استنباط‌های علی معتبر را تقویت می‌کند (Snyder, 2001: 93). مقایسه‌گران وقتی که کشورهایی با میزان‌های بالایی از همگنی درونی را مطالعه می‌کنند، علی‌الغالب بر میانگین‌های سطح ملی و داده‌های تجمیعی اتکا می‌کنند. این توسل متهورانه به داده‌های سطح ملی و واحدهای تحلیل ملی - گرایشی که اشتاین رگان^۲ (1970)

⁵ Subunits

⁶ Disaggregating

⁷ Territorial units

⁸ Small-N

¹ Coding

² Rokkan

³ "Whole-nation bias"

⁴ Miscoding

یا کنش جمعی رسید، روش تحلیل تجمیعی می‌نامند. از طرف دیگر، اثر تجمعی - که اثر ترکیبی نیز گفته می‌شود - می‌تواند علاوه بر قاعده تجمّع^۳، از تقارن^۴ یا مصادف‌شدن (تلاقی) ساده ترجیحات یا کنش‌های فردی نیز حاصل شود. بنابراین، می‌توان چهار حالت از اثر تجمعی را از یکدیگر بازشناخت: تجمیع ترجیحات، تجمیع کنش‌ها، تقارن ترجیحات، تقارن کنش‌ها (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵: ۷۰-۱۶۹). می‌توان گفت، «تیین تجمیعی»^۵، پدیده‌های اجتماعی را حاصل جمع یا اثر جمعی تقارن ترجیحات یا کنش‌های - نوعاً سنجیده - افراد بسیار می‌داند. دانیل لیتل (۱۳۷۳: ۶۹-۶۳) این‌گونه از تبیین‌ها را چنین تعریف می‌کند:

وجه‌مشترک همه این تحلیل‌ها، تبیین پدیده‌های اجتماعی به‌منزله آثار جمعی کنش‌ها یا ترجیحات سنجیده کنش‌گران بسیار است. هدف تبیین تجمیعی این است که پدیده‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بزرگ را حاصل جمع پیامدهای (اغلب ناخواسته) تصمیم‌گیری سنجیده افراد بسیار بدانند.

بودون و بوریکو (۱۳۸۵: ۱۷۰ و ۱۷۶) معتقدند علوم اجتماعی، هرگاه که توانسته است پدیده‌های اجتماعی معماگونه را به عنوان اثر تجمعی انگیزه‌ها، ترجیحات و کنش‌های فردی قابل فهم، تبیین کند، مفیدبودنش را به اثبات رسانیده است. بزرگ‌ترین موفقیت‌های جامعه‌شناسی، آن‌هایی هستند که پدیده‌های جمعی معماگونه را به‌صورت اثر تجمعی انگیزه‌های قابل فهم یا معقول، تبیین می‌کنند. کاری که وبر در تحلیلش از حیات پروتستانتیسم در ایالات متحده آمریکا، یا کاری که میخلز در تحلیلش از قانون آهین الیگارشی می‌کند، از این دست هستند. مفهوم "تجمّع" در جامعه‌شناسی، بیانگر يك مسأله اساسی است و آن رابطه میان کنش‌ها و ترجیحات فردی با آثار تجمعی‌ای است که از آن به بار می‌آید. مهم‌ترین اصل موضوع جامعه‌شناسی فردگرایانه نیز

اندک^۱ (Lijphart, 1975: 166-169) را بهتر چاره کنیم (Snyder, 2001: 93-94).

علی‌رغم این مزیت‌های آشکار برای مقایسه‌های درون‌سیستمی، محققان اندکی تلاش کرده‌اند تا چنین مقایسه‌ای را صورت دهند. يك دلیل عمده برای این قصور آن است که یافتن موارد مناسب برای چنین مطالعاتی، دشوار است. برای راه‌یافتن به چنین مقایسه‌ای، کشور مورد نظر باید به‌اندازه کافی ناهمگون باشد تا تفاوت‌پذیری درون‌سیستمی در خصایص ساختاری موارد مقایسه (میزان شهری‌شدن، صنعتی‌شدن، ترکیب طبقاتی ...) را نشان دهد. همچنین این ناهمگونی باید به‌اندازه کافی بزرگ باشد تا تفاوت‌پذیری در رفتار کنش‌گران اجتماعی را القا نماید (Shi, 2004: 12). نقصان اطلاعات مکفی و قابل مقایسه در چند مقطع زمانی، یکی دیگر از دشواری‌های احتمالی مقایسه‌های سطح سیستمی درون‌کشوری و از مهم‌ترین دلایل قلت چنین تحقیقاتی در داخل و حتی خارج از کشور می‌باشد.

۵٫۲ تحلیل تجمیعی در مقایسه‌های درون-کشوری

۵٫۲٫۱ چستی تحلیل‌های تجمیعی

در تحقیقات اجتماعی کلان‌نگر، کلیه عوامل تبیینی دخیل در پیدایش یا بقای پدیده مورد نظر را در دو دسته عوامل عاملیتی (خصایص یا منابع اجتماعی-اقتصادی شهروندان) و عوامل زمینه‌ای (خصایص عمدتاً ساختاری محیط زندگی آنان) می‌توان طبقه‌بندی کرد. پژوهش‌گران اجتماعی برای تحلیل ارتباط میان خصایص (منابع) اجتماعی-اقتصادی شهروندان و کنش اجتماعی آنان در سطح سیستمی، از تحلیل تجمیعی بهره می‌گیرند. در يك تعریف کلی، روش‌هایی را که اجازه می‌دهند از مجموعه ترجیحات^۲ یا کنش‌های فردی به يك ترجیح

³ Aggregation

⁴ Coincide

⁵ Aggregative explanation

¹ "Many Variables, Small N"

² Preferences

تغییرات در ترکیب‌بندی اجتماعی حوزه‌های رأی‌دهی را لازم دانسته‌اند (Ibid, 12).

۵,۲,۲ مزایای تحلیل‌های تجمیعی بر تحقیقات پیمایشی

برخی از مزایای تحلیل تجمیعی در مطالعات مقایسه‌ای و کلان‌نگر نسبت به مطالعات پیمایشی در تحقیقات اجتماعی چنین‌اند:

۱) مزیت بزرگ داده‌های تجمیعی بر داده‌های پیمایشی سطح فردی آن است که این داده‌ها، شمولیت عام دارند و به‌عبارتی، همه آحاد جامعه مورد مطالعه را در بر می‌گیرند. برخلاف مطالعات پیمایش نمونه‌ای، اطلاعات مورد استفاده در تحلیل‌های تجمیعی، به‌صورت «تمام‌شماری» اند. متقابلاً، برخلاف تحلیل‌های تجمیعی، تحلیل‌های پیمایشی، مبتنی بر اصل صرفه‌جویی و معمولاً حاصل «نمونه‌گیری» اند (White, 2004: 4).

۲) تحلیل‌های تجمیعی بر خلاف داده‌های پیمایشی، به جای یک نقطه زمانی، می‌توانند یک بازه زمانی را پوشش داده و نتیجتاً تأثیر علل و عوامل اتفاقی و مقطعی را به حداقل برسانند (Darmofal, 2003: 25). لذا این‌گونه تحلیل‌ها ما را قادر می‌سازند تا یک واقعه را در خلال یک دوره زمانی گسترده‌تر مطالعه کنیم.

۳) امتیاز دیگر تحلیل تجمیعی آن است که این داده‌ها معمولاً برای همه خرده‌اجتماعات در کل جامعه وجود دارند و پوشش مکانی کاملی دارند؛ درحالی‌که محدودیت‌های تدارکاتی^۳ تحقیقات پیمایشی، چنین امکانی را به پژوهش‌گران نمی‌دهند.

۴) تحلیل‌های تجمیعی، امکان این را فراهم می‌سازند تا بتوانیم برخی از متغیرهای اجتماعی و سیاسی را در تحلیل رابطه میان برخی دیگر از آن‌ها با متغیر مورد بررسی، کنترل نماییم.

همین است که، "ساختارهای اجتماعی" که جامعه‌شناس به مطالعه آن‌ها می‌پردازد، حتی‌الامکان باید به‌مثابه آثار تجمعی بیان شوند.

البته علاوه بر ترجیحات و کنش‌های فردی، که در یک تحلیل تجمیعی به «ترجیح جمعی» و «کنش جمعی» ارتقا داده می‌شوند، محور سومی را نیز می‌توان تشخیص داد و آن، خصایص^۱ فردی است، که در تحلیل تجمیعی، به «خصیصه جمعی» یک جامعه تبدیل می‌شوند. به عنوان مثال، این ایده که خصایص (منابع) فردی، کنش رأی‌دهی افراد را متأثر می‌سازند، در تحلیل تجمیعی منجر به این ایده می‌شود که میزان رأی‌دهی، متأثر است از ترکیب اجتماعی^۲ یک جامعه برحسب کم و کیف مالکیت این منابع. از جمله نسبت جمعیتی که در گروه‌های سنی، جنسی، تحصیلی، شغلی ... مختلف می‌گنجند. در این مثال، انتظار می‌رود یک جامعه تحصیل‌کرده‌تر (یعنی دارای نسبت بالاتری از تحصیل‌کردگان در کل جمعیت)، جامعه‌ای باشد که میزان رأی‌دهی بالاتری را به نمایش می‌گذارد.

چنان‌که فرانکلین (2002: 21) اشاره کرده است؛ درحالی‌که تغییرات در ساختار جامعه باید فراگیر و اساسی باشند تا تأثیرات قابل اندازه‌گیری داشته باشند؛ تغییرات در ترکیب‌بندی جامعه اغلب موجب تغییرات عمده در رفتار اجتماعی می‌شوند و این از مزایای تحلیل تجمیعی بر تحلیل ساختاری است. تغییرات در ترکیب‌بندی اجتماعی می‌تواند به تغییرات در رفتار تجمعی منجر شوند؛ حتی هنگامی که هیچ شهروند فردی رفتارش را به‌نحوی تغییر نمی‌دهد. بسیاری از بررسی‌های تجربی در کشورهای مختلف، این واقعیت را نشان داده‌اند و از همین روست که در همان مثال کنش رأی‌دهی، تحلیل‌گران مشارکت انتخاباتی در سال‌های اخیر، در مطالعات‌شان از کاهش میزان رأی‌دهی در برخی جوامع اروپایی و آمریکایی، ملحوظ داشتن بعضی

³ Logistics

¹ Characteristics

² Social composition

است، اظهار می‌دارند که رأی داده‌اند یا خواهند داد. (Gray & Caul, 2002: 1105) در مقابل، آمارهای انتخاباتی در بیشتر موارد دقیق و قابل اعتمادند. برای استفاده از داده‌های انتخاباتی نیازی به قضاوت‌های ذهنی و شخصی نیست. اطلاعات اصلی درباره نتایج انتخابات در گزارش‌های ملی مربوط به انتخابات منتشر می‌شوند.

البته علی‌رغم همه این مزایا، مطالعات مبتنی بر داده‌های تجمعی^۵ از اطلاعات درباره طرز تلقی‌ها، نگرش‌ها و گرایش‌های افراد نسبت به طیف گسترده‌ای از مسائل - که معمولاً در مطالعات پیمایشی گردآوری می‌شوند - محرومند و به همین خاطر بایستی از افتادن در دام یکسری از خطاهای احتمالی اکولوژیکی و زمینه‌ای، اجتناب و با بروز چنین خطاهایی مصاف کنند. مطالعات اکولوژیکی تنها می‌توانند به‌طور غیرمستقیم، مجاری نگرشی رابط میان محیط و رفتار فردی را بیان کنند. این نقاط ضعف، لاجرم ابهاماتی را در تفسیر از مناسبات محیط - رفتار برجای می‌گذارند (Alford & Lee, 1968: 798; Wright & Gerald, 1976: 201-202; Monroe, 1977: 72). در واقع اگر ما به دنبال استخراج استنباطاتی درباره کنش‌ها یا خصایص فردی از تحلیل تجمعی باشیم و از یافته‌های پژوهش در سطح سیستمی، چیزی درباره خصایل یا خصایص کنش‌گران اجتماعی فردی استنباط کنیم، دچار «خطای بوم شناختی»^۶ یا اصطلاحاً «مغالطه محیطی» شده‌ایم. برای پرهیز از این نوع خطای روش‌شناختی، پیکان تحلیل‌های مان همواره باید معطوف به واحدهای اجتماعی (محل، شهر، شهرستان، استان، ایالت، کشور، منطقه، قاره ...) باشد.

پیمایش‌های معطوف به رفتار فردی به‌ندرت امکان کنترل کردن برای چنین عواملی را در سطح سیستمی فراهم می‌سازند (Frandsen, 2001: 19).

۵) در روش تحلیل داده‌های تجمعی، اطلاعات مربوط به کنش‌های واقعی یا محقق‌مورد استفاده قرار می‌گیرد. کاربرد آمارهای تجمعی، بر مسأله معروف پرسیدن از مردم درباره رفتارشان، ترجیح دارد. داده‌های پیمایشی، ضعف‌های مهمی را به نمایش می‌گذارند که آشکارا قابل مشاهده‌اند. داده‌های پیمایشی حداقل به سه دلیل در معرض خطا و سوگیری هستند: گزینش‌گری^۱ نمونه در پیمایش‌ها، گزارش غلط^۲ (مثلاً به دلایل مطلوبیت اجتماعی^۳)، و اثر تحریکی^۴ خود مصاحبه پیمایش که وقتی رخ می‌دهد که پاسخ‌گویان، قبل و بعد از یک واقعه، مورد مصاحبه قرار می‌گیرند (Aarts, 2002: 4). اغلب پاسخ‌گویان نمی‌توانند همه اقدامات‌شان را به‌خاطر بیاورند یا ممکن است ادعا کنند کاری را کرده‌اند؛ در حالی که واقعاً نکرده‌اند. این پاسخ‌های غلط، خصوصاً اگر میان اجتماعات دارای جمعیت‌های متفاوت، به‌طور چوله توزیع شده باشند، دریافتن منابع چنین خطاهایی را دشوار می‌سازند (Frandsen, 2001: 19). استفاده از جمع‌کل‌های کنش‌های فردی واقعی، از مسأله نرخ کاذب و بزرگ‌نمایی‌شده کنش‌های خودگزارشی که وجه مشخصه همه داده‌های پیمایشی است، جلوگیری می‌کند (Monroe, 1977: 72). در همان مثال انتخابات و رأی‌دهی، به‌کرات ثابت شده است که داده‌های مربوط به میزان رأی‌دهی در پیمایش‌ها به‌نحو فاحشی، غیر قابل اعتمادند؛ چون مردم (پاسخ‌گویان) در نرخ‌های بسیار بالاتری از آن چه که بر اساس داده‌ها ما می‌دانیم در جمعیت عملاً رخ داده

⁴ Stimulus effect

⁵ Aggregate data

⁶ Ecological fallacy

¹ Selectivity

² Misreporting

³ Social desirability

۶ نتیجه‌گیری

تا ختم، به آن مبتلا می‌باشند و نیز مسأله ذاتی همه پیمایش‌های اجتماعی یعنی مسأله فاصله میان گفتار و کردار انسان‌ها: تفاوت میان پاسخ‌پاسخ-گویان به سؤالات پرسش‌نامه‌ها و مصاحبه‌های پرسش‌گران با کردار واقعی‌شان در عرصه زندگی اجتماعی (طالبان، ۱۳۹۹: ۹۴).

با توجه به محدودیت‌های مورد اشاره درباره مقایسه‌های بین‌کشوری (اعم از مقایسه‌های ساختاری و عاملیتی) و تحقیقات پیمایشی خصوصاً در اجتماع علمی خانواده علوم اجتماعی و به‌ویژه جامعه‌شناسی ایران، اگر این مقاله توانسته باشد عطف به مزایا و محاسن مقایسه‌های درون‌کشوری با استفاده از تکنیک تحلیل تجمیعی؛ تا حدودی چشم‌انداز روشن و نویدبخشی نسبت به استفاده از این روش برای شناخت مسائل اجتماعی کشورمان فراروی پژوهشگران اجتماعی قرار داده باشد؛ به هدف خود نزدیک شده است.

منابع مالی

هیچ‌گونه حمایت مالی برای تدوین و نگارش این مقاله وجود نداشته است.

سهم نویسندگان

مسئولیت انحصاری ایده‌پردازی و طراحی مطالعه، مقایسه‌ها، طبقه‌بندی‌ها و سنخ‌شناسی‌های روشی با هدف برجسته‌سازی مختصات روش تحقیق مورد بحث، تفسیر نتایج و تهیه این نوشتار با نویسنده است.

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که هیچ‌گونه تعارضی منافی در رابطه با این مقاله وجود نداشته و ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسنده از نظرات ارزشمند داوران که باعث بهبود و ارتقای کیفی این نوشتار شده است، سپاس‌گزاری می‌کند.

روش‌های مقایسه‌ای، متنوع و متفاوت‌اند. انتخاب یک روش مقایسه‌ای از میان این روش‌ها، به عوامل گوناگونی ربط دارد. نظر به محدودیت‌های دسترسی پژوهش‌گران ایرانی به کلان - داده‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی از جوامع دیگر به دلایل مختلف و تبعاً دشواری و هزینه‌مندی دریافت این داده‌ها از یک‌طرف و محدودیت‌های ذاتی و عارضی تحقیقات پیمایشی در کشور ما از طرف دیگر، یکی از بهترین و مفیدترین روش‌های تحقیق برای حصول به شناخت پدیده‌های اجتماعی و روابط میان آن‌ها در سطح ملی و کلان، روش‌های مقایسه درون‌کشوری با واحدهای تحلیل گوناگون (استان، شهرستان، شهر، بخش و ...) با تکنیک تحلیل تجمیعی می‌باشد. بر خلاف تصور اولیه، داده‌های لازم برای انجام چنین تحقیقاتی در کشور، به میزان قابل توجه و معتناهی در دسترس پژوهشگران اجتماعی می‌باشند و لذا بدون صرف هزینه و به‌کارگیری عده و عده خاصی، می‌توان از طریق آن‌ها به پژوهش‌هایی در سطح ملی دست یافت. در این مقاله، ضمن معرفی ویژگی‌های روش مقایسه‌ای درون‌کشوری با استفاده از تحلیل‌های تجمیعی، مزایای آن نسبت به مقایسه‌های بین‌کشوری که معمولاً معطوف به مقایسه ویژگی‌های ساختاری و نهادی جوامع با یکدیگر می‌باشند؛ توضیح داده شد. همچنین مزیت‌های آن بر تحقیقات پیمایشی مورد اشاره قرار گرفت؛ تحقیقاتی که هرچند پهنانگر نامیده می‌شوند؛ اما در عمل، انجام چنین پژوهش‌هایی در سطح ملی - بلکه در سطح یک استان و حتی یک شهر با نمونه‌ای کاملاً معرف، به‌هیچ وجه در توان پژوهشگران دانشگاهی و منفرد نیست؛ بلکه فقط از عهده مؤسسات و مراکز پژوهشی بزرگ با بودجه‌های کلان و گروه‌های پژوهشی پرتعداد برمی‌آید و به‌علاوه، با انواع محدودیت‌ها در مقام اجرا نیز مواجه هستند. اضافه کنید انواع تورش‌هایی که تحقیقات پیمایشی از بدو

منابع

- لیتل، دانیل (۱۳۷۳). *تبیین در علوم اجتماعی* (چاپ اول). ترجمه عبدالکریم سروش. تهران: انتشارات صراط.
- واینر، مایرون و هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۹). *درک توسعه سیاسی* (چاپ اول). ترجمه و انتشار: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۹۹). دو صد گفته چون نیم کردار نیست: نقدی روش‌شناختی بر تکنیک‌های پرسش‌نامه و مصاحبه. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۱۴(۱)، ۹۴-۱۱۹.
- Aarts, K., & Wessels, B. (2002, August). Electoral turnout in West-European democracies. In *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Boston, MA, USA.
- Alford, R. R., & Lee, E. C. (1968). Voting turnout in American cities. *American Political Science Review*, 62(3), 796-813.
- Boudon, R., & Bourricaud, F. (2015). *Culture of critical sociology* (1st ed.). Translated by Abdul Hossein Nikgozar. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian]
- Chilcote, R. H. (2007). *Theories of Comparative Politics; the Search for a Paradigm Reconsidered* (1st ed.). Translated by Vahid Bozorgi & Alireza Tayyeb. Tehran: Rasa Cultural Services Institute. [In Persian]
- Constructing social research: the unity and diversity of method*. California. Pine forge press.
- Darmofal, D. C. (2003). *Voter participation across space and time: Institutions, contexts, and citizens, 1828--2000* (Doctoral dissertation, University of Illinois at Urbana-Champaign).
- Davies, P., & Newton, K. (1974). An aggregate data analysis of turnout and party voting in local election. *Sociology*, 8 (2), 197-212.
- Dowse, R. E., & Hughes, J. A. (1975). *Political sociology*. John Wiley and son's Ltd. Great Britain. London.
- Frandsen, A. G. (2001). *Size and electoral participation in local elections*. University Of Southern Denmark. Department Of Political Science and Public Management.
- Franklin, M. N. (2002). The voter turnout puzzles. In *Fulbright Conference on Voter Turnout*, Lisbon, Portugal, February.
- Gray, M., & Caul, M. (2000). Declining voter turnout in advanced industrial democracies (1950 to 1997): the effects of declining group mobilization.

- Comparative Political Studies*, 33 (9), 1091-1122.
- King, G., Keohane, R. O., & Verba, S. (1994). *Designing social inquiry, scientific inference in qualitative research*. Princeton university press. Princeton. New Jersey.
- Klesner, J. L. (2003). Political attitudes, social capital, and political participation: The United States and Mexico compared. *Mexican Studies*, 19(1), 29-63.
- Landman, T. (2000). *Issues and methods in comparative politics: an introduction*. Rutledge. London and New York.
- Lehouq, F., & wall, D. h. (2004). Explaining voter turnout in new democracies: Guatemala. *Electoral Studies*, 23(3), 485-500.
- Lieberson, S. (1985). *Making it count: the improvement of social research and theory*. University of California Press.
- Lijphart, A. (1975, July). The comparable-cases strategy in comparative research, *Comparative Political Studies*, 8, 158-177.
- Little, D. (1995). Varieties of Social Explanation; An introduction to the Philosophy of Social Science. Translated by Abdolkarim Soroosh. Tehran: Serat Cultural Institute [In Persian]
- Mattila, M. (2003), Why bother? Determinants of turnout in the European elections. *Electoral Studies*, 22(3), 449-468.
- Monroe, A. D. (1977). Urbanism and voter turnout: A note on some unexpected findings. *American Journal of Political Science*, 21(1), 71-78.
- Olson, D. G. (1997). *Place matters: explaining turnout in New York city elections (1988-1994)*. (Doctoral dissertation, University of New York at Albany state).
- Peters, B. G. (1998). *Comparative politics: theory and method*. Macmillan press LTD, London.
- Przeworski, A., & Teune, H. (1970). *The logic of comparative social inquiry*. New York. John Wiley Olsons. Inc.
- Ragin, C. (1987). *The comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. university of California press. California.
- Ragin, Ch. C. (2009). *The Comparative Method; Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Translated by Mohammad Fazeli. Tehran: Aagah Publishing House [In Persian]
- Shi, T. (2004). *Economic development and political participation: comparison of mainland China, Taiwan and Hong Kong*. Asian Barometer. A comparative survey of democracy, governance and development. Working paper series No. 24. Duke University, Issued by Asian Barometer project office). National Taiwan University and academia Sinica. Taipei.

- Snyder, R. (2001). Scaling down: The sub-national comparative method. *Studies in Comparative International Development*, 36 (1), 93-110.
- Taleban, M. R. (2020, April). Actions speak louder than words: methodological critique of questionnaire and interview techniques. *Iranian Social Studies*, 14(1), 94-119. [In Persian]
- Vallier, I. (Ed.). (1973). *Comparative methods in sociology*. University of California Press. Berkeley & London.
- Verba, S. (1973). Cross-national survey research: the problem of credibility. In Vallier, Ivan. (Ed.). *Comparative methods in sociology* (pp. 309-356). University Of California Press, Berkeley & London.
- Weiner, M., & Huntington, S. P. (2001). *Understanding Political Development; An Analytic Study*. Translated & Published in Research Institute of Strategic Studies. Tehran: [In Persian]
- White, A. (2004). *A theory of proportional population change on voter turnout* (Doctoral dissertation, University of Claremont. California).
- Wright, Jr., & Gerald C. (1976). Community structure and voting in the south. *The Public Opinion Quarterly*, 40 (2), 201-215.